

winy. Tylko Gandinus zbliżał się do sedna sprawy, postulując uwolnienie szaleńca od kary, ponieważ *egit et perfectit, sed non cogitavit* (s. 98).

Dziełem dawnych prawników była też prawnicza analiza szaleństwa, której Boari poświęca osobny rozdział. Omawia tu stanowisko prawników wobec choroby umysłowej po przestępstwie (*furor superveniens*), przerw w tej chorobie i stopni jej nasilenia.

Rzetelne studium M. Boari (z którego podaje tu tylko niektóre problemy) ukazuje trudną drogę myślową, jaką przebywała wiedza prawnicza, by dotrzeć do bardziej humanitarnych rozwiązań. W ich poszukiwaniu ogromną rolę musiała odgrywać nauka prawa kanonicznego, o której autor mówi niestety niewiele. Wpływów prawa kościelnego możemy szukać w głosie, z którego Boari czerpie obficie. Nie eksponuje jednak roli kanonistyki, choć sam temat pracy powinien do tego zachęcać.

Niedopatrzeniem redakcyjnym jest brak bibliografii, która ułatwiłaby czytelnikom tej wartościowej książki przegląd bogatego materiału źródłowego i literatury.

(I. M.-K.)

Cesare Mozzarelli, *Sovrano, società e amministrazione locale nella Lombardia teresiana (1749 - 1758)*, Bologna 1982, ss. 235.

Autor jest profesorem historii na uniwersytecie w Trydencie. Poświęca się od lat historii Włoch nowożytnych; opublikował niedawno monografię o urzędach państwowych w austriackiej Lombardii (Mediolan 1972) oraz pracę o naukach społecznych w Italii epoki liberalizmu (Wenecja 1981). Obecna książka jest analizą reform przeprowadzonych w Lombardii w drugiej połowie XVIII stulecia (od 1755 r.), a dotyczących gmin, miast i prowincji.

Mozzarelli przedstawia w czterech zasadniczych rozdziałach genezę i sposób przeprowadzenia reform, uwzględniając w szerokiej mierze stosunki społeczne i polityczne epoki, a zwłaszcza spory na temat podatków i administrowania państwem pomiędzy urzędnikami monarchy a patrycjatem lombardzkim. Reforma administracji lokalnej, której twórcą był Pompeo Neri, miała o tyle duże znaczenie, że spowodowała zmianę ustroju Włoch północnych i była początkiem zmiany stosunku monarchy do poddanych w tej części Italii, co rzutowało także na stosunki w Austrii. Autor wydobywa w interesujący sposób elementy, z których tworzyło się w Europie państwo nowożytne.

Praca ta zainteresuje przede wszystkim historyków administracji i historyków monarchii habsburskiej.

(I. M.-K.)

Wilhelm Treue, *Wirtschafts-und Technikgeschichte Preussens*, Berlin—New York 1984, ss. 656 (indeksy i wykaz literatury). Tom 56 wydawnictw Historische Kommission zu Berlin.

W. Treue parokrotnie już w formie syntetycznej opracowywał niemiecką historię gospodarki i techniki. W najnowszej swej publikacji ujął obszernie historię gospodarczo-społeczną i techniki Prus dla okresu od 1701 r. do 1879 r. Jeżeli pierw-

sza data tłumaczy się jasno, acz z punktu widzenia raczej formalnego niż rozwoju gospodarczego państwa prusko-brandenburskiego (tu bowiem raczej cezurę należałoby widzieć około 1665 r. — przejścia Wielkiego Elektora do polityki gospodarczej okresu po pokoju oliwskim), druga data — końcowa została wybrana przez autora na podstawie poglądu, iż po 1879 r. Prusy wtopiły się gospodarczo bez reszty w procesy ogólnoniemieckie. W pracy szczególnie nacisk położony został na rolę kierowniczych jednostek oraz grup społecznych w procesie rozwoju gospodarki i techniki. Najwięcej miejsca poświęcił autor epoce fryderycjańskiej (łącznie 155 stron), okresowi Restauracji i tzw. *Vormärz* (stron 162) oraz epoce kluczowej dla późniejszego rozwoju unifikacji ogólnoniemieckich, tj. latom 1850 - 1871 (stron 118). Należy podkreślić, iż zwłaszcza dla epoki fryderycjańskiej podsumowanie badań lat ostatnich dokonane przez autora jest szczególnie pożyteczne. Należy jedynie żałować, iż liczne polskie prace o gospodarce Śląska XVIII i XIX w. nie zostały przez W. Treue uwzględnione. Jest to jednakże problem o wiele szerszy, chodzi bowiem o to, kiedy do świadomości badaczy historii pruskiej w Niemczech dojdzie ta oczywista prawda, iż obecnie nie sposób pisać o historii pruskiej, zwłaszcza XVIII - XIX w., bez uwzględnienia powojennego dorobku nauki polskiej dotyczącego zwłaszcza Śląska i Pomorza.

(ST. S.)

Albert S. Lindeman, *A History of European Socialism*, New Haven—London, Yale University Press 1983, ss. 385.

Prezentowana praca jest historią socjalizmu europejskiego, właśnie socjalizmu, a nie myśli socjalistycznej, chociaż myśl polityczna socjalizmu stanowi jej zasadniczy przedmiot. Pisząc syntezę historii socjalizmu europejskiego autor pragnął połączyć w jednym dziele dzieje myśli socjalistycznej, ruchu robotniczego i klasy robotniczej, a więc ideologii i organizacji materializujących tę ideologię oraz ich związków z proletariatem.

W analizie autor wykorzystuje metody wypracowane przez kłometrie, ale nie neguje osiągnięć i znaczenia tradycyjnej historiografii. Przyjęte metody badawcze miały ułatwić analizę tak interesująco zakreślonego przedmiotu. W pracy widoczna jest próba totalnego czy też, mówiąc inaczej, integralnego ujęcia idei i ruchu socjalistycznego osadzonych w kontekście historycznym.

Autor nie precyzuje pojęcia socjalizmu, a jedynie umiejscawia zjawisko ideologii i ruchu w opozycji do liberalizmu i konserwatyzmu, co stanowi unik teoretyczny, wpływa na precyzję analizy i odbija się na całości syntezy.

Zasadniczo ramy chronologiczne pracy obejmują dzieje socjalizmu od rewolucji francuskiej. Rozdział pierwszy poświęcono jednak omówieniu korzeni ideologii socjalistycznej w okresie od starożytności do początków XIX stulecia. Jest to najmniej interesująca część pracy. W następnych rozdziałach autor chronologicznie przedstawia poszczególne etapy rozwoju socjalizmu aż do lat osiemdziesiątych XX wieku.

Praca jest godna uwagi chociażby ze względu na próbę podejścia integralnego. Wielką jej zaletą jest obszerna bibliografia literatury zachodniej, głównie angielskiej dotyczącej historii myśli socjalistycznej i ruchu robotniczego. Poza tym po każdym rozdziale zawiera obszerne wskazówki dotyczące dalszej literatury dotyczącej omawianych kwestii.

(A. CZ.)